

Др Јован Р. БОЈОВИЋ

ТИТОВИ СУСРЕТИ СА ЦРНОГОРСКИМ КОМУНИСТИМА И ЊЕГОВ ПРВИ ДОЛАЗАК У ЦРНУ ГОРУ

Долазак Јосипа Броза Тита на чело Партије, чију 40-годишњицу ове године славе југословенски народи и народности као Титов и свој јубилеј, означава нови период у историји револуционарног покрета у Југославији у међуратном периоду. У историји развитка југословенског револуционарног покрета у међуратном периоду Црна Гора заузима карактеристичан положај. Црна Гора је у међуратном периоду била индустријски најнеразвијенија југословенска покрајина. У вријеме стварања Комунистичке партије (1919) имала је неразвијен раднички покрет. Међутим, касније се у њој развио и израстао веома снажни револуционарни покрет и постао један од најснажнијих револуционарних покрета у земљи. Обзиром на привредну неразвијеност и непостојање социјалдемократске партије у њој прије стварања Комунистичке партије Југославије израстање тако снажног и масовног покрета у Црној Гори, уочи слома Краљевине Југославије, представља феномен у историји револуционарне мисли у југословенским покрајинама. Тада је захтијева свестрану анализу привредног и политичког живота у Црној Гори у међуратном периоду.

Тема — Тито и Црна Гора у међуратном периоду захтијева посебну студију у којој би се дала једна потпунија анализа Титовог доприноса израстању снажног и масовног револуционарног покрета у Црној Гори до почетка ослободилачког рата и социјалистичке револуције.

О овом кратком осврту о Титовим сусретима са црногорским комунистима и његовом првом доласку у Црну Гору нећемо се само задржавати на његовом физичком присуству, и његовом раду тада у Црној Гори и доприносу успјеху Покрајинске конференције којој је присуствовао август 1940. године. Овом приликом ћемо указати, у најкраћим цртама, само на неке карактеристичне моменте из Титовог револуционарног рада са којим

су били упознати не само црногорски комунисти већ и шира јавност у Црној Гори много прије но што је он постао генерални секретар Комунистичке партије Југославије и прије његовог првог доласка у Црну Гору.

Када се говори о Титовом 40-годишњем руковођењу Комунистичком партијом Југославије, односно Савезом комуниста, најчешће се заборавља на период његовог рада од 1927. године, када је предузео неуморан рад на усклађивању теорије и праксе у револуционарном покрету у Југославији. Тај период Титовог револуционарног рада није само карактеристичан за његове биографе већ и за југословенски револуционарни покрет у целини.

Име Јосипа Броза постало је познато и црногорским комунистима и широј јавности у Црној Гори прије но што је постао генерални секретар Комунистичке партије Југославије. Он је још од 1927. године предузео упорну борбу не само у организацији у којој је радио већ и у Партији у целини. У тим подухватима он је наилазио на многобројне тешкоће. Сама чињеница да је Партија тада била ван закона представљала је велике тешкоће у њеном консолидовању у условима илегалног рада и уклањању раскорака између рада њених организација и односа у централном руководству. Брозово (Георгијевићево) иступање на познатој Осмој конференцији Загребачке партијске организације (1928) означава једну од етапа у историји Комунистичке партије Југославије у међуратном периоду. Баш те — 1928. године име Јосипа Броза постало је познато југословенским комунистима и широј јавности.

У изузетним случајевима југословенска буржоаска штампа је писала о истакнутим комунистичким активностима. То се најчешће дешавало у току појединих судских процеса над истакнутим комунистима чије је држање пред иследним полицијским органима и судом задивљавало и саме иследне и судске органе. Храбро држање комуниста пред полицијским иследним органима, који су и поред драконских мучења, остајали непоколебљиви пред класним противницима не одајући своје сараднике још више је уливало повјерење и вјеру у своја политичка убеђења припадницима револуционарног покрета. Такав је био случај и са Јосипом Брозом када му је са групом комуниста суђено у Загребу 1928. године.

Држање Јосипа Броза тада на суду било је задивљујуће. О њему је писала и југословенска буржоаска штампа у неколико наврата — *Новости*, *Јутарњи лист* и *Вечер*. О том суђењу у *Новостима* је 8. новембра 1928. године, поред осталог, писало:

„Јуче је настављен комунистички процес у великој дворани загребачког судбеног стола. Након што је завршено преслушавање оптуженога Новоселића доведен је у дворану *Josip Broz*, свакако најинтересантнија личност у овом процесу (курзив Ј. Р. Б.).

Иако Новости нијесу биле наклоњене комунистима њихов дописник у истом броју је о Титу писао слиједеће:

„Његово лице има нешто од оних физиономија, које подсеђају на челик. Свјетлим очима гледа преко цвикера врло хладно, али енергично и мирно. Код њега можда и неће бити његово држање пред судом само поза, јер је заиста био већ због свога увјерења доста прогањан и осуђен на тамницу. Бројни слушатељи су очито познавали ову непопустљивост Брозовог увјерења, јер је код његовог испитивања владала у судници велика шутња и пажња.“

Пошто предмет нашег осврта није приказивање Титовог држања на суду према судским и другим документима, већ подацима из штампе, о чему је била упозната тада шира јавност износимо још неке интересантне епизоде са тога процеса.

Дијалог између предсједавајућег и Тита у току суђења *Новости* су преносиле јавности овако:

„На упит предсједатеља сматра ли се кривим одговара:

— Јесам крив према оному како тумачи оптужница, али истину нисам крив.

Реците нам онда у чему се сматрате кривим?

— Признајем, да сам члан илегалне Комунистичке партије Југославије, признајем да сам радио на пропаганди идеје комунизма, приказивао сам пролетерима све неправде које им се чине. Не признајем међутим буржоаски суд, јер се сматрам одговорним само својој Комунистичкој партији (курзив Ј. Р. Б.)...“

Штампа је доносила и друге изводе из Титовог излагања на суду као и о нехуманим поступцима полицијских исљедних организација према њему и његовим друговима, изјавама осталих оптужених и друго. Иако штампа није доносила опширенје Титово излагање на овом процесу интересантан је и овај детаљ који је објавио Јутарњи лист 10. новембра 1928. године.

Послије говора браниоца на питање предсједавајућег да ли оптужени имају што рећи двојица су одговорили да немају, а за Тита су новине донијеле слиједеће:

„Када је Броз почeo говорити о томе зашто је постао комуниста, одузима му предсједник ријеч. Бранитељ др Политео тражи ријеч да уложи ништавну жалбу, али му је предсједник не даје, а исто тако не даје ријеч ни заступнику јавне оптужбе др Марокину, на што устаје оптужени Броз и довикује предсједнику:

— То је најбољи доказ да и овде влада полицијски дух! Живјела Комунистичка партија! Живјела свјетска револуција! Међу стражарима је настало комешање, а исто тако и међу публиком, на што предсједник закључује расправу тиме да ће се осуда прогласити у сријedu прије подне.“

Лист *Борба*, легални орган илегалне Комунистичке партије Југославије (Загреб 1922 — 1929), која је често забрањивана, од

17. новембра 1928. године, у уводнику је писала о суђењу Брозу и његовој групи. У вези са тим *Борба* је писала поред осталог и слиједеће:

„Расправа противу Броза и другова показала је јасно класни буржоаски карактер нашега судства и сво срозвавање судова на обичне експозитуре полиције. И досада је било јасно да суд не смије осудити полицију ни за најгоре злочине и гажење закона од њезине стране, али је то суд до сада покривао којекаквим јуридичним формалностима. Међутим, на овом процесу суд је сам погазио правне прописе не давши оптуженицима посљедње ријечи и одузевши право улагања ништавне жалбе бранитељу са ријечима: „Само ви уложите.“ Суд је дакле овде иступио као обично оруђе класне владавине и крвавог режима, кога према радницима не вежу никакви прописи.“

Даље се у истом тексту говори о начину суђења, повредама судских прописа од стране суда и др. Исто тако у тексту се наводи и због чега су суђени и осуђени појединци на овом процесу. У вези са тим за Броза је писало слиједеће:

„Осуђен је дакле Броз и због бомби за које се није никако могло доказати да припадају њему а на расправи је изашло врло вјероватним да их је подметнула полиција. Осуђен је на 5 година робије за комунистичко ујверење, без икаквих доказних дјела и то по закону о заштити државе за који и његови творци кажу да више не вриједи. У нас је суд увео у праксу да суди ујверења, а не дјела.“

У вези с тим суђењем уводничар оптимистички завршава чланак, па каже:

„Али вара се буржоазија да ће овом судском Главњачом уништити борбу радног народа. Полицијска главњача са својим 10-годишњим крвавим режимом над радничком класом није могла да заустави класну борбу пролетаријата па неће моћи ни судска Главњача. Радници су некажњено убијани у затворима и на улицама, мучени најнечувенијим мукама по разним југословенским главњачама, па све то није могло сломити борбе радничке класе против крваве и злочиначке југословенске буржоазије.

Јер из крви невино убијених жртава, ничу хиљаде нових бораца, а године робије, досуђене од класног суда, само су подстрек за још жешћу класну борбу.“

Ми смо навели неке моменте са комунистичког процеса (бомбашког процеса) групи комуниста на челу са Јосипом Брозом у Загребу 1928. године о којима је писала тадашња штампа. Нарочито интересовање за ово суђење владало је међу комунистима и скојевцима. Држање Брозово на овом суђењу постало је симбол за комунисте, а поготово за чланове Савеза комунистичке омладине Југославије као узор држања пред класним противницима.

Храбро држање Брозово пред полицијским иследним органима и судом изазвало је велико интересовање и дивљење и међу црногорским комунистима — партијским и скојевским организацијама. То је било уједно и прво шире упознавање јавности о Јосипу Брозу у Црној Гори.

Тито је 14. новембра 1928. године осуђен на пет година робије. Јануара 1929. године Броз је са групом затвореника доведен у Лепоглаву на издржавање робије.

Тито је издржавао робију у Лепоглави, Марибору и Огулину. Док је издржавао робију Тито се сретао посредно или непосредно са многим југословенским комунистима, а међу њима и са Црногорцима.

Након издржане робије марта 1934. године полицијске власти су Титу одредиле принудно мјесто боравка његово родно село Кумровец. По доласку у село пријавио се општинским властима. Био је обавезан да се свакодневно јавља властима, али то није радио. Знајући да ту неће моћи да активно ради напустио је родни Кумровец и прешао у илегалност (1934). Од тада па до изласка из Београда на ослобођену територију 1941. године Јосип Броз се кретао и радио под илегалним именима. До робије употребљавао је псеудониме Георгијевић и Загорац.

Од 1934. године Јосип Броз је узео псеудоним Тито који ће у другом свјетском рату постати симбол слободе не само код нас, већ и за читаво слободолюбиво човјечанство и то остати до данашњега.

Док је радио у Коминтерни имао је псеудоним Валтер који је и у току рата употребљавао у преписци са њом. Међутим, од 1937. па до 1941. године Тито је у преписци и у личним исправама, са којима је путовао, било по земљи било по иностранству, употребљавао више псеудонима.

Већ крајем марта 1934. године Тито је напустио родни Кумровец и наставио револуционарни рад у илегалности. Тада је и записан његов нестанак из родног мјesta. Од тада је његово име често пролазило кроз полицијске картотеке (јун, јул 1934, децембар 1935, јануар 1936) и за њим расписivanе потјернице са личним описом. За њим је била расписана потјерница и на територији Зетске бановине. Од тада је име Јосипа Броза било познато и за њим је трагала и полиција у Црној Гори. За њега су биле најопасније потјернице из 1937. и 1938. године када је он путовао по земљи обилазећи партијске организације. Насупрот таквим полицијским потјерницама Тито се неустрашио кретао и радио. Такав његов однос према раду, смјело и хладнокрвно понашање и у најтежим ситуацијама илегалног рада задивљује човјека. У историји револуционарног илегалног рада такви примјери су пријетки.

Након краћег времена боравка у земљи Тито је илегално пошао у иностранство где се укључио у активни рад Комуни-

стичке партије Југославије поставши члан њеног централног руководства. Док је боравио у иностранству (1934 — 1936) Тито се сретао и сарађивао са комунистима из Црне Горе било да су се налазили у централном партијском руководству (А. Мук, Л. Кусовац) или на политичком раду у Совјетском Савезу или у појединачним европским земљама.

На Четвртој земаљској конференцији (1934) са Титом се срео и делегат из Црне Горе Ристо Лекић (Рибаревић) са којима се поново срео и 1940. године у Подгорици, када је Тито први пут дошао у Црну Гору.

Тито је као члан централног руководства, било преко сусрета са појединачним црногорским партијским активистима, било на партијским састанцима или преко партијске штампе, био у посредном контакту са Црном Гором и њеним револуционарним покретом.

Његово интересовање за Црну Гору и њен револуционарни покрет постало је интензивно нарочито од када је постао генерални секретар Комунистичке партије Југославије. Од тада се и црногорски комунисти шире по први пут преко штампе сусрећу са именом Тито. Истина, мали број њих је тада знао да је Тито Јосип Броз о коме су били шире упознати преко штампе још 1928. године.

Почев од 1937. године комунисти и скојевци су се у *Пролетеру*, органу Централног комитета КПЈ, чешће сусретали са чланцима које је потписивао Тито. Један од његових знаменитих чланака, који је објављен у мајском броју *Пролетера* (1937) јесте — *Ској на новом путу*. То је био један од првих Титових објављених чланака о омладини. Од тада је Титово име постало познато међу југословенским комунистичким омладином као путоказ како се треба организовати и радити у условима илегалне борбе за остварење интереса најширих омладинских слојева у земљи.

Од 1937. па до његовог првог доласка у Црну Гору августа 1940. године Тито је имао многе сусрете и са црногорским партијским и скојевским активистима било у иностранству или у појединачним југословенским покрајинама (Хрватска, Словенија, Србија). Са њим су као партијски или скојевски активисти ступили у лични контакт: Вељко Влаховић, Иван Милутиновић, Милован Билас, Митар Бакић, Светозар Вукмановић — Темпо, Крсто Попивода, Владимира Поповић, Будимир Томовић, Ристо Лекић, који су повремено долазили у Црну Гору као партијски радници или су из Црне Горе слати у ЦК на договор. Влаховић је имао сусрете са Титом у Француској, и касније и у Совјетском Савезу гаје је био представник Скоја у Комунистичкој омладинској интернационали, а касније и њен секретар.

На партијском савјетовању јуна 1939. године у Шмарној Гори (Словенија) са Титом се срело неколико црногорских ко-

муниста, било да су дошли из Црне Горе, било из других југословенских покрајина: И. Милутиновић, М. Билас, Рифат Бурџевић, Блажо Јовановић, Буро Стругар, Периша Вујошевић. Већини је то био први сусрет са Титом. Приликом тог савјетовања једна група делегата путовала је са Титом од Цеља до мјеста одржавања савјетовања. Многи од њих нијесу знали да је међу њима и генерални секретар КПЈ — Тито. Сјећајући се тог савјетовања и сусрета са Титом, Блажо Јовановић је једном приликом, поред осталог, рекао и слиједеће:

„Ми нијесмо знали да је то Тито иако смо се са њим срели у Цељу. Он је ишао са нама и када смо пјешке ишли он је увијек био на челу. Ја нијесам знао све док није почело савјетовање и док он није почeo да се ради о Титу.“

У периоду од 1937. па до августа 1940. године и касније Покрајинско партијско руководство у Црној Гори било је у сталном контакту са Централним партијским руководством и Титом. Ти су контакти били различити. Обзиром да се радило у условима илегалности преписка се изbjегавала ако се није радило о општим партијским документима (одлукама о политичком раду, прогласима, отвореним писмима и сл.). Најчешће су такве одлуке и упутства преносили учесници савјетовања или чланови Централног руководства који су повремено боравили у Црној Гори. О стању покрета у Црној Гори Централном руководству и Титу су реферисали истакнути партијски активисти, било да су били чланови Централног или Покрајинског руководства. Истина, било је преписке између Централног и Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију.

У току трогодишњег рада (1937—1939) Комунистичка партија Југославије на челу са Титом постигла је огромне успјехе. Рад револуционарног покрета у земљи требало је у цјелини анализирати, оцјенити и донијети платформу будућег рада уз присуство представника свих југословенских покрајина. У том циљу од прољећа 1940. године вршене су припреме за Пету земаљску конференцију КПЈ која је одржана од 19. до 23. октобра у Дубрави крај Загреба уз присуство преко 110 учесника. Овој конференцији претходиле су замашне припреме у свим југословенским покрајинама. У том циљу од маја до средине септембра 1940. године одржано је осам покрајинских конференција. Тада су КПЈ сачињавале двије националне партије (КП Хрватске и КП Словеније) и шест покрајинских (Србије, Македоније, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Војводине и Далмације) организација.

Припреме за одржавање Покрајинске конференције КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и Метохију (у документима познату Осму) почеле су још од почетка 1940. године. Још крајем децембра 1939. године у Црну Гору су дошли на партијски рад Крсто Попивода, инструктор ЦК КПЈ и Владимира Поповић — Шпанца, инструктор ЦК СКОЈ-а. Исте године у Црној Гори је

повремено радио и Иван Милутиновић, члан ЦК КПЈ. Својим радом они су указали помоћ у раду и припремама конференције покрајинским руководствима Партије и СКОЈ-а у Црној Гори.

Од маја до средине јула 1940. године у свим партијским и скојевским организацијама, почев од мјесних до обласних, одржане су партијске и скојевске конференције на којима је анализиран рад организација у својим срединама и изабрани делегати за Покрајинску конференцију која је одржана у првој половини августа 1940. у Барама Ђугића, у околини Жабљака. Овој конференцији је присуствовао и генерални секретар КПЈ Тито.

У току припрема и одржавања покрајинских конференција у земљи Тито је свестрано био ангажован у њиховом раду било лично или посредно.

Иако се излагао великом ризику да у току путовања од полиције не буде откривен, Тито је из Далмације допутовао у Београд. По доласку у Београд убрзо је наставио пут у Црну Гору. То је био први случај у двадесетогодишњој историји револуционарног покрета у Црној Гори да њеној Покрајинској конференцији присуствује генерални секретар Комунистичке партије Југославије. Био је то напоран и веома рискантан пут, обзиром на слабе саобраћајне везе, мале градове у којима су лица са стране лакше уочавана и изузетну буђност полицијског апарата на кретање истакнутих комуниста и њихове контакте са лицима која су долазила са стране. Упркос свему томе Тито се одлучио да дође у Грну Гору и да присуствује Покрајинској конференцији на којој ће се лично упознati од делегата са стањем и радом Партије у Црној Гори, чији му је рад до тада био познат само из извјештаја, партијске штампе, а најчешће из усменог реферисања његових присних сарадника из Црне Горе.

Прије његовог поласка у Црну Гору припремљена су му лична документа и јавка на коју је требао да се јави како би ступио у контакт са најодговорнијим партијским функционерима у Црној Гори. За његов долазак тада у Црну Гору од црногорских комуниста једини су знали И. Милутиновић и М. Билас. Након учињених припрема Тито је почетком августа 1940. године из Београда до Подгорице (Титограда) допутовао авионом. Био је то његов први долазак у град који већ 30 година с поносом носи његово име.

Доласком у Подгорицу Тито се јавио на одређену јавку — Сергију Станићу. Истина, тада ни Станић ни други нијесу знали да је то генерални секретар КПЈ већ — неко одозго, што је значило из Централног комитета. Истина, била је то веома опасна јавка, јер је Станић био познати комуниста у Подгорици, не само комунистима и грађанима Подгорице и околине већ и полицији. Због тога је њега, његову трговачку радњу и његово кретање

полиција држала под сталном присмотром. Знајући да се ради о високој партијској личности и опасности да не падне у руке, Станић је обавијестио и присутне комунисте који су се код њега затекли ради Титовог обезбеђења да не би пао у руке полиције. У том циљу одређени комунисти добили су задатак да у случају интервенције полиције да по цијену живота не допусте да гост падне у њихове руке. Због тога су били и наоружани.

Сјећајући се тог доласка у Подгорицу и првог јављања на одређену јавку Тито је једном приликом рекао:

„Ишао сам и у Црну Гору на партијску конференцију која је 1940. године одржана на Жабљаку. Било је врло интересантно. Ишао сам авионом и када сам дошао у данашњи Титоград, тада Подгорицу, била је велика врућина. Дошао сам на јавку и када сам рекао једноме да сам тај и тај — нисам рекао ко сам, него: „Дошао сам“ и рекао псеудоним (не мисли се на псеудоним Тито — Ј. Р. Б.) на основу кога је требало да јаве даље — он се наједном окренуо и свима осталим нешто шапнуо, тако да то није знао само један него сви. Тада су се разлетјели сви колико их је тамо било.“

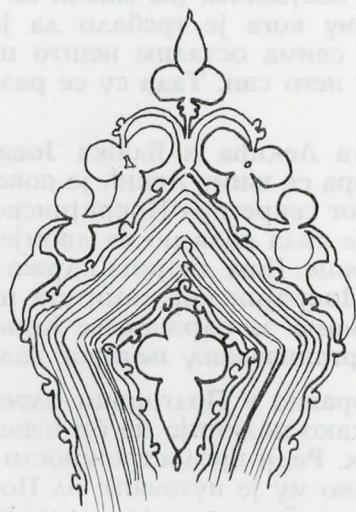
Станић је Риста Лекића и Блажа Јовановића повезао са Титом. Након договора са њима Лекић је повезао са Титом Божа Љумовића, политичког секретара Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору, који се је тада налазио на двомјесечној војној вјежби у околини Подгорице. Њих двојица одржали су састанак. Том приликом секретар Покрајинског комитета информисао је Тита о учињеним припремама за одржавање Конференције и мјесту одржавања, као и организовању његовог даљег путовања.

Док је Тито боравио у Подгорици одређени комунисти су одржавали стражу како полиција не би изненадила Тита и присутне и похапсила их. Ради предострежности да Тито не би био откријен организовано му је путовање од Подгорице до Жабљака прије но што је то било раније предвиђено. Из Подгорице до Вељег Брда (околина Подгорице) Тито је путовао колима са возачем Њатом Шарановићем. У Вељем Брду Титу се придружила као пратња Лидија Јовановић. Ово је учињено због тога како би Титово путовање било што мање упадљиво код полиције и жандармерије. Од Вељег Брда до Никшића нијесу се задржавали. У Никшићу су се одмарали у једној кафани и након одмора наставили путовање до Жабљака. У путу од Никшића до Жабљака имали су и квар на колима који је отклоњен уз Титову помоћ.

По доласку у Жабљак, према ранијем договору Тито је одсјео у хотелу „Дурмитор“, који је тада био пун гостију. У њему се хранио и преспавао као и сваки гост. Сутрадан се у хотелу са Титом састао Иван Милутиновић одакле су заједно пошли у Баре Жугића (околина Жабљака), гдје је и одржана Покрајинска конференција КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Косово и

Метохију уз присуство 33 лица. Био је то највећи скуп црногорских комуниста на једној покрајинској конференцији у авадесетогодишњој историји илегалног рада Комунистичке партије у Црној Гори.

Титов долазак у Црну Гору и његово присуство Покрајинској конференцији био је велики догађај у историји револуционарног покрета у Црној Гори у међуратном периоду.

R e s u m é

LES RENCONTRES DE TITO AVEC LES COMMUNISTES DU MONTÉNÉGRO ET SON ARRIVÉE DU MONTÉNÉGRO

Dr. Jovan BOJOVIĆ

Tito venait en contact avec les communistes du Monténégro bien avant son arrivée à la tête du PCY. Il collaborait avec ceux qui travaillaient dans les organes centrales du Parti (Muk, Kusovac) et avec ceux qui ont pris part à la Conférence nationale du Parti en 1934 (R. Lekić). Alors, après son arrivée à la tête du Parti la collaboration est devenue plus grande et plus intensive avec certains fonctionnaires (I. Milutinović, M. Đilas, V. Popović, K. Popivoda, M. Bakić) et surtout avec le Comité régional du PCY pour le Monténégro. Tito est venu pour la première fois au Monténégro (août 1940) quand il a pris part à la Conférence régionale à Bare Žugića (7 — 8 août). Sauf le Secrétaire général du Parti — Tito, 33 délégués du Comité régional ont pris part à cette Conférence. Les résolutions étaient très importantes pour les actions futures du Partie au Monténégro. C'était la plus grande réunion des communistes du Monténégro dans le période illégale du Parti. Alors Tito séjournait au Monténégro du 5 — 11 août 1940.